

Dr. habil. BALI Lóránt

**egyetemi docens
Pannon Egyetem Georgikon Kar,
Gazdaságmódszertani Tanszék
Keszthely**

**associate professor
Univesity of Pannonia Georgikon Faculty Department
of Economic Methodology
Keszthely, Hungary**

email: balilori@gamma.ttk.pte.hu

**AZ OKTATÁSI RENDSZER SAJÁTOSSÁGAIBÓL
ADÓDÓ ASSZIMILÁCIÓS ÉLETTÉNYEZŐK
A SZLAVÓNIAI MAGYARSÁG KÖRÉBEN
NAPJAINKBAN**

**ASSIMILATION LIVING FACTORS DUE TO THE
CHARACTERISTICS OF THE EDUCATION SYSTEM IN
HUNGARIAN SLAVONIA TODAY**

ABSTRACT

In the Carpathian Basin, the Hungarians have experienced a continuous loss of population in recent decades. The population decline of the Hungarians in Hungary also seems to be becoming more and more lasting, despite the national policy interventions. However, the decrease is more significant in the neighboring regions of Transylvania, the Highlands, the South, Transcarpathia, Muravidék, and in Slavonia, which I studied, in the narrower Drava Valley, also in the area called the Croatian Baranya Triangle. In this study, I will examine the educational aspects of this. How the development and quality of primary, secondary and university education influence assimilation. I'm trying to give answers to that. I conducted field trips in the area, conducted in-depth interviews, and reviewed the latest

relevant literature. During the analysis I will use the Hungarian versions of the geographical names.

Keywords: Slavonia, Hungarian nationality, rural area, assimilation, education system

Kulcsszavak: Szlavónia, magyar nemzetiség, rurális térség, asszimiláció, oktatási rendszer

1. Bevezetés

A Kárpát-medencében a magyarság folyamatos lélekszámvesztést él meg az utóbbi évtizedekben. A hazai magyarság népességfogyása is egyre tartósabbnak tűnik a nemzetpolitikai beavatkozások ellenére is. A fogyás azonban drasztikusabb a szomszédos elszakadt nemzettesteket illetően Erdélyben, a Felvidéken, Délvidéken, Kárpátalján, Muravidéken, illetve az általam vizsgált Szlavóniában, a szűkebben vett Drávaszögben, a horvát Baranya-háromszögnek is nevezett területen. A térség magyarságának négytizede Eszék-Baranya megye északi részén él (6 ezer fő), a délebbre eső Eszék és Vukovár környéke pedig jelentős szóróvannal rendelkezik (Eszék-Baranya megye, Vukovár-Szerém megye) mintegy 4 ezer fő. Nyugat-Szlavónia peremén főként Belovár-Bilogora, Pozsega-Szlavónia, valamint Verőce-Drávamente megyében találunk még magyarok által nagyobb számban lakott településeket. Vizsgálataim során nem csak a szekunder forrásokra támaszkodtam. 2019-es év folyamán valamennyi magyarok lakta települést bejártam, összesen 29 olyan falu került azonosításra, amelyen legalább egy – két olyan család él, aki magyar identitásúnak vallja magát¹.

2. Migrációs aspektusok

Horvátországon belül jelentős regionális fejlettségbeli különbségek tapasztalhatók, amelyek több társadalmi-gazdasági aspektusban is megnyilvánulnak. Az elmúlt huszonöt év tapasztalatai azt mutatják, hogy a magyarság által lakott települések folyamatos népességvesztést szenvednek el. A honvédő háború által érintett szlavóniai megyék szenvedték el a legnagyobb népességcsökkenést (Pozsega – Szlavónia, Vukovár – Szerém, Eszék – Baranya, Verőce – Drávamente) az elmúlt időszakban. E népességvesztést tovább fokozta az utóbbi évtizedek eredménytelen regionális fejlesztéspoli-

tikája. A vonalas infrastruktúra (utak, közművek), közintézmények (kórházak, hivatalok) megújultak, azonban gazdaságélénkítésre nem került sor. Az ezredfordulót követő időszakban 10% feletti volt Vukovár – Szerém, Bród – Szávamenti és Belovár – Bilogora megye migrációs negatívuma, Eszék – Baranya és Vukovár – Szerém megyék együtt több, mint 50 ezer fős lakosságcsökkenést szenvedtek el. A vizsgált térségben Vukovár – Szerém megyét érinti a legjobban az elvándorlás. A negatív migrációs ráta hatásai jól érződtek a magyarság körében is, az 2011-es népszámlálás alapján a lakosság átlag életkora országosan 41,7 év volt, addig a legfiatalabbak a romák (21,9 év) és az albánok (32,4 év) voltak, legidősebbek a szerbek (53,1), és a magyarok (50,7). A fenti tényekből egyértelműen megállapítható, hogy magyarok lakta vidék az egyik migráció által legjobban sújtott térsége Horvátországnak. Csakovác, Ójankovác, Haraszi, Marinci településeken a lakosság jelentős hányada ténylegesen nem tekinthető jelen lévő népességnek, erről tanúskodnak az üres házak és a mélyinterjúk alanyainak elbeszélései is².

1. Táblázat. A magyarság száma és területi megoszlása Horvátország megyéi között, 2011

Table. 1. Number and territorial distribution of Hungarians among the counties of Croatia, 2011

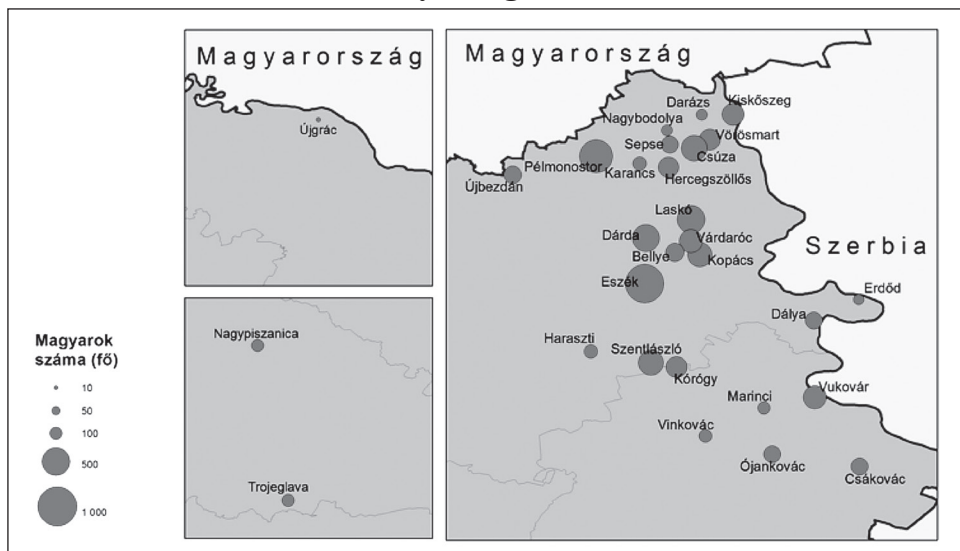
Megye, megyecsoport	A megyében élő magyarok			Magyarok által nagyobb számban* lakott járás	A vizsgált települések száma
	száma (fő)	aránya a megye népességéből	aránya az összes magyarból		
Eszék-Baranya	8249	2,70%	58,7%	10	20
Vukovár-Szerém	1696	0,94%	12,1%	6	6
Belovár-Bilogora	881	0,74%	6,3%	3	2
Zágráb főváros és megye	998	0,09%	7,1%	1	0
Isztria	474	0,23%	3,4%	1	0
Tengermellék-Hegyvidék	471	0,16%	3,4%	1	0
Split-Dalmácia	228	0,05%	1,6%	1	0
Verőce-Drávamente	200	0,24%	1,4%	0	1
Pozsega-Szlavónia	164	0,21%	1,2%	0	0
többi megye összesen	687	0,05%	4,9%	0	0
Mindösszesen	14048	0,33%	100,0%	23	29

Forrás: A 2011. évi horvát Népszámlás (Horvát Statisztikai Hivatal honlapja <https://www.dzs.hr/>) (HÉTFA Kutatóintézet)

Az 1. táblázat megmutatja, hogy a magyar nemzetiség szállásterülete Eszék-Baranya, Vukovár-Szerém és Belovár-Bilogora megyébe koncentráldik. Bár a vizsgálatom nem terjedt ki Zágrábra és környékére, ennek ellenére nem elhanyagolható, hogy a legutóbbi népszámláláskor közel ezer ember vallotta magát magyarnak a fővárosban. A szórvány nemzetiség található még Verőce – Drávamente és Pozsega – Szlavónia megyében. A magyar földrajztudományban Drávaszögnek és Baranya-háromszögnek is nevezett vidék, amely gyakorlatilag a Dráva és a Duna által határolt területet jelenti, él a horvátországi magyarság magja. A legnagyobb magyar közösségek a következő településeken találhatók: Eszék, Laskó, Várdaróc, Kopács, Dárda, Pélmonostor, Hercegszőlős, Csúza, Vörösmart, Kiskőszeg, Szentlászló, Kórógy. A vizsgált térségben további 4 ezer a magát magyarnak valló, magyar identitással (is) rendelkező, de a magyar nyelvet már nem beszélők száma. Erről a népességről sem szabad megfeledkeznünk, ők jelentik még azt a szűk réteget, ahol a gyermekeket még érdekelté lehet tenni a magyar kultúra és nyelv iránt (1. térkép).

1. térkép. A magyarok becsült száma a magyarok lakta 29 településen 2019-ben

Figure 1. The estimated number of Hungarians in the 29 settlements inhabited by Hungarians in 2019

Forrás: 2019. évi kérdőíves felmérés (HÉTFA Kutatóintézet)

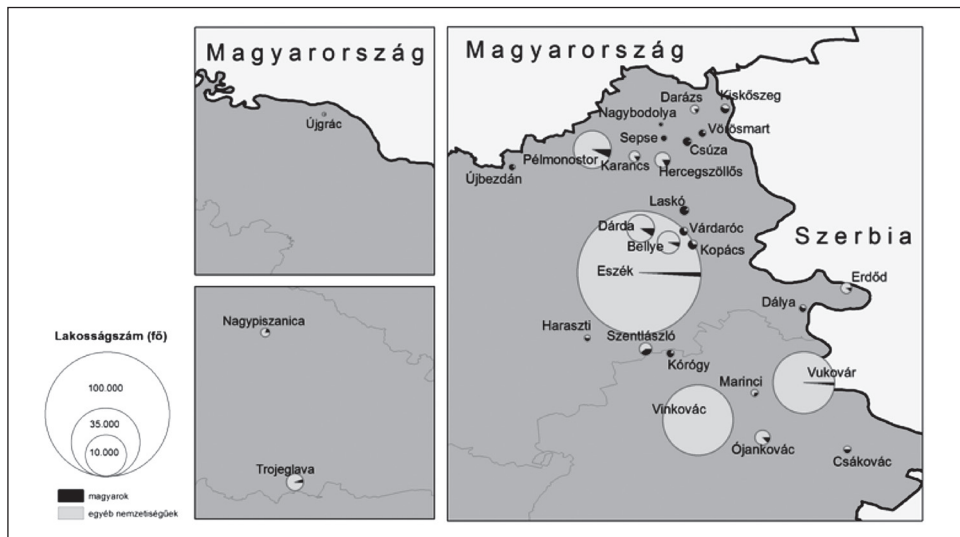
3. Az asszimiláció ok-okozati összefüggései különös tekintettel az oktatásra

A tanulmányban nem kívánom felvázolni a téma történelmi aspektusait, azonban egyes esetekben vissza kell majd nyúlnom a múltba. A rendszer-változtatás utáni időszak első felében az asszimiláció politikai és gazdasági, valamint erőszakos és „szelíd” formái is megvalósultak. Napjainkban a folyamat külső politikai tényezőktől mentes, de erős gazdasági vetülettel bír, amelyről már a fentiekben értekeztem. A terepi tapasztalatok alapján egyértelműen megállapítható, hogy magyar közösség meggyengülésének elsődleges okai gazdasági eredetűek. A másodlagos oknak tekinthető, hogy az önszerveződésük csak az elmúlt években kezdett újra megerősödni, ennek időleges hiánya jelentősen negligálta az oktatásra fordított energiákat. Az anyanyelv és a kultúra ápolása nem elégséges, azt tovább is kell adni, örökíteni. Ennél a pontnál lép be a szilárd alapokon álló alapfokú oktatás, amelyet követnie kell egy egyetemi szintig tartó kvázi vertikumnak.

A magyarok lakta térség tradicionálisan multietnikus, annak ellenére, hogy tartós az etnikai homogenizációs folyamat. A 2011. évi horvát népszámlás adatai szerint az alábbi etnikai struktúra volt a jellemző: az általam gőr cső alá vett 19 općina közül 11-ben a szerb etnikum is nagy számban volt jelen, albánok találhatóak Nagypiszanicán, csehek Trojeglavában, ruténok Csákovác környékén. A legnagyobb arányban Szerémségben, illetve Vukovár környékén található szerb közösség. Az Erdódi općinában a létszámuk meghaladja az államalkotó horvátokét, a Pélmonostori és a Dárdai općinában pedig a magyaroknál jelentősebb létszámú közösséget alkotnak. Mindannak ellenére, hogy a horvát honvédő háború után csökkenő tendenciát mutat a számuk. A 20. század elején még jelentős számú német népesség napjainkra teljesen eltűnt, elvándoroltak, kitelepítették, megsemmisítették őket. A térség regionális központjában Eszéken a lakosság 90%-a horvát, és közel 6%-kal (7 ezer fő) a szerbség a második legjelentősebb etnikum, ezután következnek a magyarok (2. ábra). A szomszédos magyarországi területekre jellemző cigány népesség jelenléte Kelet-Szlavóniában csekély, 650 fő vallotta magát romának^{3 4}.

2. ábra. A magyarok becsült száma és aránya a vizsgált 29 településen, 2019

Figure 2. Estimated number and proportion of Hungarians in the 29 settlements examined, 2019

Forrása: 2019. évi kérdőíves felmérés (HÉTFA Kutatóintézet)

4. A nemzetiségi oktatás sajátosságai alap- és középszinten

A Horvát Köztársaság alkotmánya és a 2000-ben elfogadott kisebbségi nyelvhasználatról szóló törvény az országban lévő valamennyi nemzetiség számára biztosítja az oktatást, akár pozitív diszkriminációt is alkalmaznak, pár fős osztálylétszám esetén is elindítják a nemzetiségi osztályt. A feldolgozott szakirodalmi források és a terepi tapasztalatok is azt bizonyítják, hogy általános iskolai szinten elvileg három modellben folyik az oktatás. „A”, „B”, „C” modellt különböztetnek a nemzetiségi oktatás módozata és intenzitása alapján, a későbbiekben asszimilációs szempontból is elemzem az egyes modelleket^{5 6}:

- „A” modell: elvileg kizárólagosan magyar nyelven folyik az oktatás valamennyi tantárgyat illetően. Ebben az esetben a hazai általános iskolában folyó tanítási gyakorlat valósul meg, az államnyelvet kötelező jelleggel négy órában tanulják. Ez a modell segíti a leginkább elő a magyar nyelv és kultúra elsajátítását és tovább örökítését.
- „B” modell: a hazai két tannyelvű iskolák gyakorlatához hasonlít kevés eltéréssel. A magyar gyakorlat azt mutatja, hogy egyes tantárgyakat

magyarul, más választottakat pedig idegen nyelven tanulják a diákok. A horvát esetben minden tantárgyat a tanóra folyamán magyarul tanulnak, de horvát magyarázat is kerül mellé. Hivatalosan e modell a gyakorlatban nem vagy csak részben létezik.

- „C” modell: az anyanyelv-ápolást jelenti, amely esetben az iskolai oktatás során heti 2-3 alkalommal a diákok magyar nyelvű órákon vesznek részt, ahol gyakorolják a nyelvet és megismerkednek a magyar kultúrával. Ez a modell a leggyakoribb a vizsgált térségben, azokon a településeken ahol van iskola és magyar nyelv oktatására igény, ott legalább a „C” modellt alkalmazzák.

Az egyes modellek települési alkalmazását illetően az alábbi összegzést tehetjük: Eszék (1-8. oszt.) , Kórógy (1-8. oszt.), Vörösmart (1-8. oszt.) „A” modellt alkalmazza, akár csak a három kihelyezett tagiskolája Sepsén (1-4 oszt.), Újbezdánban (1-8 oszt.), Csúzán (1-4 oszt.). Laskó 1-8. oszt. „B” modell, amelyet 2016-tól fokozatosan felváltja az „A”-t. A két tagiskolájában Kopácson és Várдарócon (1-4 oszt.) a „B” modellt szerint folyik az oktatás.

Az alapfokú nemzetiségi oktatási szisztéma sokszínűségét nem csak az egyes modellek, hanem azok nem egységes alkalmazása is növeli, egyes településeken csak az alsó tagozatban van rájuk lehetőség. Emellett árnyalják a képet, főleg a mély interjúkból derült ki, az eredményességi és alkalmazhatósági mutatóik. A vegyes etnikumú térség sajátosságaiból adódóan a kétnyelvűség a meghatározó 70-90%-ban a horvát nyelv dominanciával. Ebből adódóan a „papíron” „A” modellben oktató intézmények a mindennapokban inkább a „B” változatot gyakorolják, tehát két nyelven folyik az egész oktatás. Ezt látszik alátámasztani a laskói iskola példája is. Emellett a magyar tanárokból, főleg a szaktárgyakat oktatókból folyamatos a hiány, nincs megfelelő utánpótlás⁷.

Az alapfokú nemzetiségi magyar nyelvoktatás egyértelmű zsákutcája a „C” modell, az „anyanyelv ápolásnak” nevezett változat. Az anyanyelvet akkor lehet ápolni, ha már a tanuló megfelelő alapvető ez irányú ismeretekkel rendelkezik. Az esetleges ismerethiányok pótlását kellene, hogy elősegítse, illetve a nemzeti kultúránk, történelmünk megismerését. Ezzel szemben teljesen más a valós helyzet. A modellt elsősorban a szórvány településeken alkalmazzák, ahol a kevés tanuló differenciált nyelvtudással rendelkezik, több esetben nem is beszélik a nyelvet. A relatíve alacsony létszámú tanuló csoportok diákjai több osztályból rekrutálódnak, amely nehézséget okoz a foglalkozások órarendbe való beillesztésében. A heti kettő maximum három órás kvázi szakkörök során különböző korosztályú és nyelvtudású gyerekek számára kellene egységes tananyagot leadni. Ez több okból is teljesen lehe-

tetlen feladat. A korosztályban heterogén tanuló csoportok miatt több esetben szombatira sikerül csak órarendbe illeszteni a foglalkozást vagy jobb esetben hetedik-nyolcadik órába, ez csökkenti a koncentrációs készséget. Egy azon időpontban párhuzamosan kell foglalkozni az eltérő nyelvi szinten lévő gyerekekkel, úgy hogy nem áll rendelkezésre megfelelő tansegéd anyag. Ezt általában a pedagógusok saját kezűleg pótolják, amely jelentős plusz energiákat jelent számukra. Az említett okok és a képzett pedagógusok hiánya miatt nagy a lemorzsolódási arány⁸.

A középfokú magyar nyelvű oktatás szlavóniai bástyája a Horvátországi Magyar Oktatási és Művelődési Központ, amelyet 1999-ben alapítottak. Az intézmény keretei között működik egy ötven fős óvoda, általános iskola, és középiskola. A központ 2019 őszén egy negyvennyolc fős kollégiummal bővült ki a Horvát Kormány jóvoltából, amely segíteni fogja a távolabb élő szórvány magyarság anyanyelvi tanulási lehetőségeit.

A táblázat a Központ diáklétszámait mutatja az utóbbi négy tanév alapján. A tanulók összlétszáma az óvodásokkal együtt általában 110-120 fő között mozog. Az osztály létszámok általában tíz fő alatt vannak, de gyakoriak a pár fős csoportok is. A diákokat Eszékről és a közeli településekről érkeznek a szüleik vagy iskolabusz szállítja őket. Az új diákotthon remény szerint a távolabbi településekről érkező tanulókat fogja segíteni, Eszékre csábítani magyarul tanulni. A mélyinterjúk során a pedagógusok egybehangzó véleménye az volt, hogy a végig magyar nyelven tanuló diákok könnyebben jutnak be a felsőoktatásba az egyetemre, mint a horvát tannyelven tanuló magyar társaik (2. táblázat).

2.táblázat. Az eszéki HMOMK tanulói létszámai
Table 2. Number of students at HMOMK in Osijek

	Óvoda	Általános iskola			Középiskola	
		Alsó tagozat	Felső tagozat	Összesen	Gimnázium	Szakközépiskola
2015/2016	50	12	20	32	10	29
2016/2017	46	18	16	34	9	29
2017/2018	43	23	16	39	7	25
2018/2019	47	27	13	40	10	23

Forrása: HMOMK által szolgáltatott adatok. Saját szerkesztés

5. Nemzetiségi felsőoktatás

Az oktatási vertikum végén az egyetem áll. Ma Horvátországban a Zágrábi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar hungarológia szakán, valamint az eszéki Josip Juraj Strossmayer Egyetem Bölcsészettudományi Karának Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékén lehet magyar nyelvet tanulni. Mivel a vizsgálatom Szlavónia specifikus ezért csak az eszéki viszonyokkal fogok foglalkozni. Eszéken az első magyar nyelvoktatással foglalkozó egyetemi szervezeti egység 2007-ben kezdte meg a működését a bolognai rendszernek megfelelően 3+2 évesre tervezték. A magyar alapszakot a mesterképzés követi kommunikáció – idegenforgalmi szakirányon. A alap- és a mesterszakot is csak szakpárban major vagy minor szinten lehet választani. Akárcsak az általános és a középiskolában, ugyanúgy itt is gondot okoz a hallgatók tudásszintbeli különbsége, ennek kiküszöbölésére 2014-től osztott, minimum tíz fős csoportokban folyik a nyelvtanárok képzése. A felzárkóztatást igénylő hallgatókat külön válasszák a biztos nyelvtudással rendelkezőktől. Ez azonban azt eredményezi, tudásszint különbség fennmarad, sőt még tovább nő, úgy hogy ugyanolyan diplomát fognak kézhez kapni a képzés végén. A 2009-2016 közötti évfolyam létszámokat megvizsgáljuk, azt kell látnunk, hogy átlagban 20 és 30 fő között van a felvett első éves hallgatók létszáma, ebből 3-5 főt a magyar nemzetiségű⁸.

6. Összefoglalás

A horvátországi magyarok nemzetiségi rendszere több hátrány hordoz magában, amely áttételesen segíti az asszimilációs folyamatokat. Az alapfokú oktatásban a „C” modell egyértelműen alkalmatlan a beolvadási folyamat lassítására, megállítására. A diákok a magyar nyelvről és kultúráról csak az ismeretterjesztés szintjén tanulnak, ezt még az oktatás szervezésből adódó nehézségek tovább negligálják. A „B” modell szintje az, amely alkalmas az egyes törekvőbb tanulók számára az anyanyelv megtartására, tudásuk tovább fejlesztésére. Az „A” modellben oktató iskolák számának bővítése lenne javasolt közép távon a magyar nyelvű alapoktatás fejlesztéséhez. Ez biztosítaná a középfokú oktatás számára a megfelelő számú tanulókat a középiskolai és gimnáziumi osztályokba. A szakirodalmi tapasztalatok és mélyinterjúk is azt mutatják, hogy a magyar-kommunikáció szakos hallgatók jelentős része nem rendelkezik sem megfelelő nyelvi, sem megfelelő pedagógiai ismeretekkel sem. Ezt kiküszöbölendő a Magyarországon folyó

osztatlan pedagógus képzésnek egy alternatív pedagógiailag gyakorlatorientáltabb válfaját kellene kidolgozni. Ennek a felfutási ideje alatt a diplomát szerzett magyar szakos tanárok részére pedig egy éves intenzív továbbképzési lehetőséget kell biztosítani az anyaországban az osztatlan képzés felfutási időszak idején.

JEGYZETEK / NOTES

1. Horvátország közigazgatása eltér a magyartól, nem minden település önálló közigazgatási egység. Több alkot egy társadalmi – gazdasági entitást, ezt hívják opcinának. Vizsgálataim, a terepbejárás települési és nem opcina szintű volt. A magyar ajkú és kultúrájú népesség számának meghatározásánál Horvát Állami Statisztikai Hivatal opcina szintű adataiból indultam ki, annak települési szintű leképezését alkalmaztam terepen gyűjtött adatok segítségével.
2. Rácz Szilárd (2013): Horvátország makroregionális sajátosságai. In: (szerk.) Hajdú Z. – Nagy I. Dél-Pannónia. 38-71 old.
3. Bali Lóránt – Mérei András – Szalai Gábor 2011: Schicksal der Deutschen im Baranya Komitat und im Baranya Dreieck nach dem zweiten Weltkrieg. Podravina: Casopis za multidisciplinarna instazivanja. Vol. X. 19 szám. 58-65. old.
4. Gyémánt Richárd – Drozdik Zsuzsanna. (2004): A horvátországi magyarság területi és társadalomstatisztikai sajátosságai, (KSH) Területi Statisztika, Budapest, (44.) évfolyam 4. szám. 361-380. old.
5. Andocsi János (2012): Az anyanyelv használatának jogi lehetőségei Horvátországban. In: Eplényi K.- Kántor Z. (szerk.) Terveztés és határtalanítás. A magyar nyelvpolitika 21. századi kihívásai. 272-287 old.
6. Oszkó Beatrix (2016): A magyar nyelv és az Eszéki Josip Juraj Strossmayer Egyetem. In: Nádor O. (szerk.) THL2 A magyar nyelv és kultúra tanításának szakfolyóirata. Balassi Intézet. 1-2 szám, 56-64 old.
7. Andocsi János (2012): Az anyanyelv használatának jogi lehetőségei Horvátországban. In: Eplényi K.- Kántor Z. (szerk.) Terveztés és határtalanítás. A magyar nyelvpolitika 21. századi kihívásai. 272-287 old.
8. Siklósi Beáta (2018): Anyanyelv-apolás – kisebbségi oktatási modell Horvátországban. In: Anyanyelv-pedagógia XI. évf. 2. szám, 86-92 old.
9. Oszkó Beatrix (2016): A magyar nyelv és az Eszéki Josip Juraj Strossmayer Egyetem. In: Nádor O. (szerk.) THL2 A magyar nyelv és kultúra tanításának szakfolyóirata. Balassi Intézet. 1-2 szám, 56-64 old.

FELHASZNÁLT IRODALOM / REFERENCES

- Andocsi János (2012): Az anyanyelv használatának jogi lehetőségei Horvátországban. In: Eplényi K.- Kántor Z. (szerk.) Terveztés és határtalanítás. A magyar nyelvpolitika 21. századi kihívásai. 272-287 old.
- Bali Lóránt – Mérei András – Szalai Gábor 2011: Schicksal der Deutschen im Baranya Komitat und im Baranya Dreieck nach dem zweiten Weltkrieg. Podravina: Casopis za multidisciplinarna instazivanja. Vol. X. 19 szám. 58-65. old.
- Gyémánt Richárd – Drozdik Zsuzsanna. (2004): A horvátországi magyarság területi és társadalomstatisztikai sajátosságai, (KSH) Területi Statisztika, Budapest, (44.) évfolyam 4. szám. 361-380. old.
- Juhász György (2007): Labdarugó EB helyett magyar tanszék? In: Nádor O. (szerk.) THL2 A magyar nyelv és kultúra tanításának szakfolyóirata. Balassi Intézet. 1-2 szám, 160-164 old.
- Oszkó Beatrix (2016): A magyar nyelv és az Eszéki Josip Juraj Strossmayer Egyetem. In: Nádor O. (szerk.) THL2 A magyar nyelv és kultúra tanításának szakfolyóirata. Balassi Intézet. 1-2 szám, 56-64 old.
- Rácz Szilárd (2013): Horvátország makroregionális sajátosságai. In: (szerk.) Hajdú Z. – Nagy I. Dél-Pannónia. 38-71 old.
- Siklósi Beáta (2018): Anyanyelvápolás – kisebbségi oktatási modell Horvátországban. In: Anyanyelv-pedagógia XI. évf. 2. szám, 86-92 old.
- HÉTFA Kutatóintézet adatszolgáltatása.